
VARAŽDINSKI KNJIŽEVNI VRT, VRTLARI

Joža Skok, *GARESTINSKI HORTUS VERBI – Varaždinska književna hrestomatija, MH Varaždin – Tonimir, Varaždinske Toplice, 2012.*

Zvonko Kovač, Zagreb

Varaždinska književna hrestomatija Jože Skoka, poznatoga kritičara i povjesničara hrvatske književnosti, neumornoga antologičara kajkavske književnosti, teoretičara i vrsnoga stručnjaka dječje književnosti, vraća nas na prije nekoliko godina objavljenu autorovu knjigu eseja i studija *Garestinski panoptikum*, koja je već najavila mogućnost cjelovitijega uvida u širi “varaždinski udio” hrvatske književnosti, od starije do suvremene književnosti. Nosive rasprave te knjige, one o pjesnikinji Katarini Patačić, Krležinim varaždinskim vedutama i varijacijama, sintetičke studije o Zvonimiru Milkoviću i o Gustavu Krklecu, zaokruženi napisi o Miroslavu Šicelu i Ernestu Fišeru, kao i nešto ležernije pisani autobiografski zapisi, eseji i književne kritike o istim ili srodnim autorima i temama, najavili su autora koji varaždinskom književnom krugu pristupa sustavno, zavičajno samozatajno i s unutarnjim poznavanjem, pogledom iznutra. Ne trebamo se tome čuditi, Joža Skok kao da nikada i nije napustio svoju užu domovinu, sjeverozapadnu Hrvatsku, koja je i samom Zagrebu, u kojem se školovao i uspješno desetljećima djelovao na razne načine, kao sveučilišni profesor književnosti, kao urednik i književni djelatnik širega zanimanja, a koji je prema mnogima iz toga kraja – i mjera i potvrda ključnim pitanjima našega cjelokupnoga *horvatskoga orsaga*, gospodarstvenoga, pa i kulturnoga.

Prihvatimo li način kojim Joža Skok pristupa pojedinim piscima, variran biografsko-predmetni katalog sa sadržajnim i dorečenim informacijama, na uvijek jasnom, skoro klasičnom književnom hrvatskom jeziku, podsjetit ćemo da je rođen 1931. godine u Petrijancu kod Varaždina, da je nakon pučke škole u rodnom mjestu polazio Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu, da bi gimnaziju završio u Varaždinu. Studirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i zaključio svoju bogatu profesorsku karijeru, kao predstojnik Katedre za noviju hrvatsku književnost, s naslova koje je predavao punih deset godina. Prije toga profesor Skok je djelovao najviše na pedagoškim akademijama u Čakovcu i Zagrebu, od 1961. do 1988. godine i iz toga razdoblja znamo ga kao vrsnog predavača i proučavatelja dječje i novije hrvatske književnosti, ali i kao autora brojnih čitanki i antologija, čemu će se s vremenom pridružiti slična razgranata djelatnost

na području hrvatske kajkavske književnosti.

Podsjetimo na najvažnije, redom – objavljeno u autorskim knjigama: *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća*; *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*; *Književno djelo Ivane Brlić Mažuranić*; zatim *Ignis verbi kajkavicae*, kao i već spomenuta knjiga *Garestinski panopticum*; *Književni ogleđi i pogledi te Izvori i izbori iz hrvatske dječje književnosti*.

Zatim, tu je veći broj antologijskih izbora iz hrvatske starije i novije, kajkavske i dječje književnosti; uvijek s popratnim tekstovima, rječnicima, relevantnim predgovorima i pogovorima, slično kao i nova, vjerojatno i najobimnija hrestomatija *Garestinski hortus verbi*. Priredio je i više kritičkih izdanja izabranih djela hrvatskih pisaca, a suautor je ili autor brojnih čitanki i niza zbornika recitacija i sl. Zauzet kao urednik časopisa za dječju književnost, odnosno književnog lista za pisce – *Radost*, kojemu je glavni i odgovorni urednik više od tri desetljeća, od 1978. godine. Jedan od urednika časopisa *Kaj i Kolo*, itd. Dobitnik više uglednih nagrada (*Davorin Trstenjak* i *Ivan Filipović*, nagrade Grada Zagreba i Varaždina), kao i dobitnik odlikovanja Predsjednika Republike s likom Marka Marulića. Rekli bismo, jedan iznimno radni, uspješan, i ispunjen život.

Zato se, na početku, možemo zapitati koja je motivacija nagnala Jožu Skoka da objavi još jednu obimnu, stručno i znanstveno priređenu hrestomatiju, ovoga puta jezično, žanrovski i profesionalno različitu, a s koncentracijom na uže, varaždinsko književno i kulturno područje. I odmah možemo i odgovoriti: motivacija je bila pokazati širemu općinstvu vrijednosti književne kulture jednoga grada, njegove često skrivene i nedovoljno priznate potencijale i realizacije, naime ono čime Varaždin desetljećima zrači i osvaja. Naime, poznato je koliko je za sve nas, koji potječemo iz sjeverne, sjeverozapadne Hrvatske, Varaždin važan, ne samo kao stožerni kulturni centar šire regije nego prije svega kao *grad*, kao rijetko uspjeła urbana cjelina, sagrađena prema skromnim, ali skladnim, po mjeri čovjeku ugodnoga življenja, u funkcionalnim i harmoničnim dimenzijama. Ne i na kraju, kao grad izgrađen prema potrebama i mogućnostima *hrvatskoga* čovjeka, poput Požege ili Trsata, manjih hrvatskih gradova koji se po značenju u nacionalnom životu mogu mjeriti s onim najvećima ili najljepšima, sa Zagrebom ili Zadrom, Dubrovnikom, Hvarom ili Rovinjom. Varaždin i *varaždinština*, kako bi se reklo u Istri, za našega je čovjeka s obje obale Drave značio oduvijek upravo mjeru grada, prema kojemu su se svi kasnije nastali ili u novije doba samoproglašeni gradići iz uže regije mogli nalaziti omjere i oblike urbane kulture do koje se ali dolazi generacijama. Varaždin je, kao rijetko koji grad kontinentalne Hrvatske, imao i ima što pokazati u kazalištu, u glazbi, u slikarstvu i arhitekturi, pa i u književnosti, pa i u znanosti, posebno u filologiji, odnosno povijesti književnosti, gdje je među vodećim gradovima u Hrvatskoj, a možda i šire; ne znam mogu li se s njim mjeriti i veći gradovi, poput Maribora ili Osijeka, Karlovca ili Rijeke, možda tek u najnovije doba. Na žalost, Varaždin s Čakovcem nije uspio u sjeni Zagreba podići još koji fakultet ili institut, možda malo sveučilište poput onoga u Puli ili Zadru, što bi mu na karti suvremene hrvatske humanistike i znanosti svakako pripadalo. Ako smo s pravom s razvojem nekih hrvatskih sveučilišta danas nezadovoljni, gotovo sam siguran da sa sjeverozapadnim ne bismo imali problema, njegov uravnotežen i postupan, kvalitetan razvoj osiguravali bi skromnost do samozatajnosti, radišnost do nepoznavanja dokolice, poslovična predanost poslu njegovih

ljudi, kao i ljudi šire varaždinske regije (od Ivanca do Koprivnice i Đurđevca, od Čakovca do Križevaca, od vrhova Ivanščice do Ludbrega i Legrada, na sutoku Mure i Drave).

Naime, za književnost, puno njezino poštovanje, čitanje i uživanje u njoj, pa i za njezino stvaranje, potrebno je, izrecimo to i samokritički, mnogo više dokolice i opuštenosti negoli je naš čovjek, u stalnim borbama za samoodržanje, kroz povijest, ali na žalost i danas, posebno u strci za viškom bogatstva koje mu ne treba, mogao imati. Moj je dojam kako zapravo nije slučajno da je Varaždin i varaždinski kraj dao više vrsnih ili solidnih profesora književnosti negoli istinskih pisaca. Zagledamo li se objektivno u Skokov varaždinski vrt riječi zapazit ćemo da je u njemu gotovo više vrsnih vrtlara, pa onda i tekstova o književnosti, od samoga cvijeća poezije. Iako su pjesnici sveukupno gledano ponajbolji. Ima nešto gredica s vrijednom prozom, a sasvim rijetko s dobrom dramom, unatoč već stoljetnom kazalištu u gradu, Varaždin nije novijoj hrvatskoj književnosti dao nijednog dramskog klasika, čak ni komediografa, iako je sve bilo kao pod rukom, i tradicija – s Titušom Brezovačkim, pa i s Miroslavom Krležom, kao rođenim Zagrepčanima posebno vezanima uz Varaždin, ali i obratno, kao i kajkavski jezik na kojemu se mogao stvoriti vrhunski moderni kritički, oporbeni teatar. Priznajmo si među sobom, Kukuljević ili Nemčić, Kerstnerovi popularni *Gruntovčani* ili jedino oni - nisu mogli zaživjeti na pozornici varaždinskoga kazališta kao obavezni repertoar; Kolarova *Breza* u adaptaciji Bore Radakovića danas je naš jedini doseg kajkavske novije i suvremene drame, zapravo - porazno. Ne kažem to niti kao kritiku moga studijskog kolege, niti da bih umanjio vrijednost ove čitanke, jer je poznato da dramske tekstove nerado čitamo, nego kao prigovor i kritiku svima nama.

Isto tako, drugo područje - *novija i suvremena hrvatska proza*, posebno roman, tek u posljednje doba dobivaju svoje značajnije autore, poput njegovom krivnjom neuvrštenoga Željka Funde, te Borisa Perića i Denisa Peričića. Iako je i ovdje tradicija bila lijepa, prozno pisanje, propovijedi i pripovijedanje na kajkavskom bili su bogati i razvedeni, ali se čini da su zamjenom jezika, mnogim i mnogim varaždinskim piscima, navlastito pripovjedačima, u njihovom zaboravljenom i sve oskudnijem kajkavskom jeziku, za kompleksnije narativne strukture i sudbine, propali mnogi pripovjedni registri, mnoga istinska priča ili čak čitavi svjetovi kako našega ruralnoga, malograđanskoga, pa i mogućega gradskoga, varaždinskoga života, koji se tako teško odvajao od kajkavštine, od tog nevjerojatno otpornog našeg materinjeg jezika, kao mogućega jezika našega isповједna iskustva, pripovjedne invencije ili narativne prezentacije sjećanja. Habeličeve propovijedi, nabožna kajkavska barokna proza, našla je svoga kasnoga nastavljača tek u varaždinskom đaku Ksaveru Šandoru Gjalskom, koji kajkavskom kraju pripada sa svim svojim jezičnim nespretnostima, kakve često i sami ponavljamo ako želimo ispriповједati povijest svoje "kurije" ili obitelji ili posredovati pripovijedanjem makar samo svoje uspomene iz djetinjstva. Neće stoga biti neobično što će Joža Skok s oduševljenjem prikazati najuspjelije stranice iz Krležina *Djetinjstva*, i to baš onaj dio koji se odnosio na varaždinske jezične reminiscencije, na izražajni potencijal bake Terezije, na izvoru kojega se mogao zauvijek okrijepiti i jedan neosporno genijalni pisac, koji će uz njega vezati i izvore svoje inspiracije u drami o *Glembajevima* (ovdje predstavljenima prozom), te dakako nenadmašnim *Baladama Petrice Kerempuha*, jedinom svjetskom tekstu varaždinske, općekajkavske, općehrvatske klasike. Moram na-

glasiti Skokovu neprikrivenu simpatiju spram Krleže i u današnjim vremenima, u kojima se u ime nacionalne književnosti, taj možda i najnacionalniji modernistički hrvatski pisac, barem za nas iz sjevernohrvatske, kontinentalne književnosti, prečesto stavlja pod sitnozor ideološke kritike; to tim vrjednije, što dolazi iz pera nacionalno-politički i kulturno dokazana (da ne kažem, ranije i - prokazana) kritičara i povjesničara književnosti

Istinski vrijednosni iskoraci proznih pisaca varaždinskoga kruga bili su zapravo putopisi, ponajbolji oni Franje Horvata Kiša, a u novije doba to su kajkavske kraće proze, zapravo pjesme u prozi Ernesta Fišera i sasvim neočekivano, na pragu krvavoga osamostaljenja Hrvatske – dnevničke kronike *Bogomraki* Vladimira Malekovića. Bi li skor romaneskne kajkavske ili varaždinske proze bio bolji da su Nenad Brixy ili Armin Rijavec bili bolje vrjednovani ili više ohrabreni ne znamo, prema predočenim ulomcima u hrestomatiji očito bi, ali nama je zapravo ostala Barica Pahić Grobenski sa svojom obiteljskom bednjanskom sagom, kao jedinom regionalno relevantnom prozom suvremene varaždinštine (posebno u trilogiji *Bijela pjena zanosa*). Nakon predstavljanja hrestomatije u Varaždinu ona mi je prišla s vijesti da upravo priprema i svoju knjigu dramskih tekstova.

Međutim, s poezijom je ionako bilo sve mnogo jednostavnije: bivajući dugo svojevrtnim rezervatom književne kajkavštine, rekao bih čitavo devetnaesto stoljeće, u kojemu se i zasigurno više čitalo negoli pisalo dobrih knjiga i novina, i na njemačkom i na mađarskom i na slovenskom i na oba hrvatska jezika, Varaždin početkom dvadesetoga stoljeća u književnost izlazi s dva izrazita talenta – Zvonimirom Milkovićem i Gustavom Krklecom. Već dobro usvojen štokavski književni jezik, onaj hrvatski Matoša i Vidrića, Begovića i Nazora, uostalom Tina Ujevića i Antuna Branka Šimića, postat će razvijenim, pomalo i artifičijelnim jezikom hrvatske moderne i ekspresionizma, kojemu će jezični standard iznenada potkopavati Dragutin Domjanić i Fran Galović, pjesnici kajkavske varaždinštine niti ne u tako udaljenom smislu. Više od formalne nepovezanosti s Varaždinom njih je mogla povezati urbana stilizirana Domjanićeva ladanjska popevka podjednako kao i Galovićeva gorična pjesma, koja će, uz već spomenute Krležine *Balade*, novom zamahu hrvatske kajkavske književnosti, pa tako i piscima varaždinskoga kraja, čak i nama koji smo s Varaždinom vezani tek uz njegovu knjižnicu ili parkove, uz duboki osjećaj doma i domovine, uz osjećaj pripadnosti širem zavičaju, dati novi smjer i polet, koji je rezultirao čitavom prisojnom stijenom od kajkavskoga ružičnjaka, ne samo u varaždinskom književnom vrtu, nego i u suvremenom hrvatskom pjesništvu, koliko god glavni vrtlari-kritičari i sami pjesnici, antologičari to još ne žele priznati. Osim dakako Jože Skoka, koji je sve učinio da im se takva pogreška ne ponavlja. Isto tako, da pripomenemo i to kao značajnu vrijednost, neće ni u ovom izboru biti izgubljena cjelina kajkavske, kao i hrvatske književnosti: jednom će Jagić pisati o Frankopanovu *Vrtiću*, drugi put će se priređivač odlučiti da Švelec piše o zadarskim pjesnicima starijega razdoblja, a onda opet čitamo o Galoviću iz pera Milana Crnkovića, itd.

I ovdje su, u *Garestinskom hortusu* istaknute antologijske pjesme Ernesta Fišera, poput koje iz već spomenute zbirke proznih zapisa *Morje zvuč sebe* ili poput *Varaždinske suite*, pjesme neprolazne ljepote: *S patina kuća ljušte se stoljeća, još topla / kao laž staroga zlata, dok memljiva Drava / šumi u gluho doba svijeta: to Varaždin / u kiši budi se sabirući melankolično jutro...* A slično i Jagoda Zamoda na štokavštini i Božica Pažur na kajkav-

skom, pripovijedaju, ispovijedaju u formi pjesme žensku kob, kako onu koju priziva upitnost nad jezikom, nad oba jezika, tako i ona koju prepoznamo kao posebnost ženskoga pisma. Kao što se uostalom i u pripovjednim izvještajima zbitima u poeziju pripovijeda o egzistencijalnom usudu *Jezuša vu puščavi* Tomislava Ribića, odnosno svjedoči o svakodnevicu koja nam stalno izmiče – *Kajkavimo jutrešnji blues, moja Hrvacka i ja*, Valentine Šinjori. Ukratko – *Peričićeva Terra combusta*:

*Veter fučka...
Varaždin? Kaj je to?
Osemsto let, devetsto?
Barokni kipec, komedija,
crno sonce, alkemija?
Reka teče, smrad se zdiže
od turnja do najmenje hiže.
Zagreb, Paris, Moskva, Rim?
Kaj boš ž njim? Kaj boš s tim?
Veter fučka... Je to znak?*

A za njima ništa ne zaostaju tipični regionalni pjesnici, koje bi i nacionalni pregledi i hrestomatije trebali uzimati u obzir, poput svestranoga Ivice Jembriha, Vladimira Korotaja ili Stanislava Petrovića, i još koga. Ne treba zaboraviti i neka prava mala otkrića, barem za mene, poput Izidora Poljaka, Biserke Težački Kekić ili Ivanke Kunić.

Sasvim je drugačije s brojnim izvrsnim profesorima i stručnjacima za književnost, među kojima se ističu povjesničari književnosti. S pravom oni u Skokovu pregledu zauzimaju gotovo pola hrestomatije, cijelu trećinu vrta. Podsjetimo se, niz započinju Ivan Kukuljević Sakcinski i Vatroslav Jagić, a nastavljaju na najvišem nacionalnom nivou Luka Zima i Matija Valjavec, Brano Vodnik, Franjo Švelec i Miroslav Šicel, Zvonimir Bartolić, Milan Crnković, Ivan Cesar, Ivo Zvonar i Alojz Jembrih. Njima treba pripisati brojne poznate profesore varaždinske gimnazije, poput Drage Biščana, ali i same pisce koji su se znali predstaviti stručnom kritičko-znanstvenom riječi. O svima njima, kao uostalom i o svakom autoru uvrštenom u varaždinski *hortus verbi*, priređivač je napisao, što na svojim, što na tuđim istraživanjima utemeljeni kraći portret, pri čemu je za svakoga našao posebne riječi afirmativne potvrde:

Za Belostenčev poznati rječnik *Gazophylacium* zapisat će da plijeni širinom svojih izvora, erudicijom autorova izbora, o Kukuljeviću da je primarno znanstvenik-povjesničar, etnolog, kulturolog, koji je obilježen s uvijek otvorenim okom i sluhom za povijesne starine, za Bartolića da je autor velikoga broja kritičkih i kritičko-znanstvenih radova u kojima desetljećima sustavno i akribijski istražuje sjevernohrvatski književni, jezični i povijesni kontekst, o Ivanu Cesaru da je u studij slovenske književnosti unio novu dimenziju nadopunjujući pogled svojih prethodnika iznutra, kao i pogledom izvana, u komparativističko-kroatističkom osvjetljenju; o profesoru Švelecu čitamo da je kao književni povjesničar nastojao ostvariti sintezu društvenopovijesnoga i književnoumjetničkoga značenja djela, osobito u njegovim tematskofabularnim, svjetonazornim i estetskim aspektima, a o Alojzu Jembrihu da se filologičnost njegove kritike ogleda u bogatstvu i otkriću konkret-

nih filoloških činjenica (biografskih, tekstualnih, književnopovijesnih), itd. Mnoge od tih kvalifikacija mirne duše možemo pripisati njihovoj autoru, jer kao da je s njima i nesvjesno opisivao i svoj kulturološki širok i književnopovijesni pragmatičan pristup, kojega je glavni rezultat, uz pažljivo izabranu književnost, pouzdani pregled hrvatske književnosti varaždinskoga kruga, pisan ili rukom izbornika ili prilozima izabranika. Nedostaje u tom nizu, razumljivo, još samo sâm Joža Skok, koji je pak povodom ocjene Šicelova rada samozatajno zapisao:

Miroslav Šicel kao autohtoni Varaždinac zajedno s Vatroslavom Jagićem i Brankom Vodnikom ne čine samo značajan varaždinski znanstveni trolist, već u cjelokupnoj hrvatskoj znanosti o književnosti čini trolist najreprezentativnijih imena. Jer, Jagić je nesumnjivo začetnik znanstvenoga pristupa hrvatskoj književnosti, Vodnik utemeljitelj modernoga koncepta i metodologije njezina proučavanja, dok je Šicel realizator suvremene koncepcije povijesti hrvatske književnosti, posebno novijih razdoblja.

Ne bismo li, izrecimo ne samo prigodno, tom trolistu konačno mogli pridodati i vrsnoga antologičara i kritičara, ustrajnoga povjesničara hrvatske književnosti danas zanemarenih područja, stručnjaka za dječju i kajkavsku književnost - Jožu Skoku. Uz možda još pokojega među nama, nezaboravnoga Zvonimira Bartolića ili Alojza Jembriha, na primjer. Naime, od svih njih možemo naučiti maksimu koju je Jagić davno izrekao za jezikoslovce, da se filolozi i povjesničari književnosti trebaju jezičnim i književnim poljem kretati kao oprezni vrtlari, a ne kao stručnjaci koji bolje znaju jezik od pjesnika ili koji umišljaju da bolje pišu od pisaca o kojima pišu. Uostalom, naučimo nešto i od Skokove skromnosti.

Prof. dr. sc. Joža Skok
(foto: Antun Bukovec)